

Hva gjør man med Rudolf Steiners litterære og kunstneriske arv?

Om arbeidet i Rudolf Steiner Nachlassverwaltung

Cato Schiøtz

Formålet med denne fremstillingen er å gi en kort orientering om hva som er gjort med Rudolf Steiners litterære og kunstneriske arv etter hans død i 1925. Arven ble først forvaltet av Marie Steiner frem til hun døde i 1948, deretter av en forening som hun opprettet og som bærer navnet Rudolf Steiner Nachlassverwaltung (Nachlass i det følgende).

Mitt eget forhold til Nachlass er i korthet at jeg har vært medlem av foreningen i noen år som ett av to ikke-tyskspråklige medlemmer, det andre er Peter Normann Waage. Norge har også tidligere vært representert i Nachlass: Karl Brodersen var medlem i en årrekke frem til sin død i 1998. – Nachlass har ca 30 medlemmer som møtes to ganger i året. Foreningens høyeste organ er styret som består av fem personer med Cornelius Bohlen som formann.

Nachlass' hovedoppgave er å utgi bøker, artikler og foredrag av Steiner, samt å registrere og utgi hans kunstneriske bidrag. Steiner etterlot seg i første rekke bøker og stenografiske referater av foredrag – utgivelsen av dette utgjør Nachlass' primæroppgave. I tillegg har den som oppgave å offentliggjøre andre dokumenter fra Steiners hånd, for eksempel brev, notater og notisbøker.

Administrasjonen med det særdeles omfattende arkivet holder til i Dornach i Sveits, nærmere bestemt i Haus Duldeck som ligger bare drøye 100 meter fra Goetheanum, sentrum for Det allmenne antroposofiske selskap. Det er viktig å understreke foreningens absolutte uavhengighet av

Det allmenne antroposofiske selskap, som har sitt eget styre (Vorstand). Det kan synes kunstig at ikke Vorstand ved Goetheanum har rettighetene til Steiners litterære arv. Dette har først og fremst historiske årsaker, og skyldes en strid mellom Rudolf Steiners enke, Marie Steiner, på den ene side og Vorstand på den annen. Vi kommer tilbake til dette nedenfor. I dag er konflikten bilagt, og det er et betydelig samarbeid med hensyn til løpende forskningsoppgaver.

1. Noen korte historiske riss

Marie Steiner grunnla allerede i 1908 et forlag, Philosophisch-Anthroposophischer Verlag, som utga Steiners bøker og stenografiske referater av ca 50 foredragssykluser før Steiners død. Rudolf Steiner opprettet i 1907 og 1915 testamenter, hvor han overlot sine forfatterrettigheter og andre aktiva til Marie Steiner, som således hadde eneretten til Steiners litterære og kunstneriske arv ved hans død.

På slutten av 1920-tallet oppsto det sterke motsetninger innenfor Vorstand, hvor Marie Steiner var ett av fem medlemmer. To av de øvrige medlemmene, Ita Wegman og Elizabeth Vreede ble som en konsekvens av dette ekskludert i 1935. Ikke lenge etter oppsto det en tvist mellom Marie Steiner og de øvrige Vorstandsmedlemmene, Albert Steffen og Günther Wachsmuth.

Marie Steiner opprettet på denne bakgrunn

Marie Steiner-von Sivers (1867-1948).

Nachlass 3. juni 1943, og foreningen ble formelt registrert 21. september 1945. I henhold til overdragelsesavtale datert 1. desember 1947 overdro Marie Steiner alle sine rettigheter til foreningen. Dette ble gjort under sterke protester fra Vorstands side – de ville kort og godt ikke anerkjenne Marie Steiners rett til å forvalte Steiners litterære og kunstneriske arv på egenhånd.

Marie Steiner døde 28. desember 1948, og det viste seg at tvisten mellom Nachlass og Vorstand ikke kunne løses i minnelighet. Saken måtte løses for domstolene, og i en dom fra Obergericht Solothurn av 17. juli 1952 ble Vorstands innsigelser forkastet, og det ble fastslått at Steiners litterære og kunstneriske arv ubeskåret skulle forvaltes av Nachlass.

Striden mellom Nachlass og Vorstand var skarp, langvarig og uforsonlig. Den er nærmere dokumentert i en skriftserie kalt Beiträge zur Rudolf Steiner Gesamtausgabe hefte 1-5 (utgitt av Nachlass i perioden mars 1949 - mars 1953). Nachlass opprettet sitt eget forlag (Verlag der Rudolof Steiner Nachlassverwaltung), som senere fikk navnet Rudolf Steiner Verlag, og som har enerett til publikasjon av Steiners skrifter, både bøker, artikler og foredrag.

Arbeidet med den nåværende utgaven av Steiners samlede verk ble påbegynt i 1955, og de første bindene i serien forelå i 1961. Det er denne utgaven som bærer betegnelsen Gesamtausgabe (forkortet GA), og som fremdeles er under utgivelse. I 1972 kom de første bindene i pocketbokformat, og i dag foreligger nærmere halvparten av bøkene som billigutgaver. Parallelt med bokutgivelsene har man arbeidet med pleien av Steiners omfattende kunstneriske verk og bl.a. gjort hans akvareller og pastellskisser tilgjengelige som kunsttrykk. – Som illustrasjoner til flere av sine foredrag tegnet Steiner ca

1200 skisser i stort format på sort bakgrunn, hvor han brukte fargekritt. I dag er alle disse tavletegningene publisert i sin helhet i til sammen 28 bind.

2. De forskjellige aktiviteter i Nachlass

Den viktigste delen av Nachlass er arkivet, som omfatter stenografiske referat av ca 4000 av de ca 6000 foredragene Steiner holdt. I tillegg rommer det hans 600 notisbøker og ca 7000 notater, der til kommer tusenvis av manuskriptsider, utkast, modeller, 1200 originale tavletegninger og Steiners private bibliotek på ca 9000 bind.

Arkivet blir brukt som basis for den løpende utgivelsen av Steiners verk og danner grunnlaget for de omfattende løpende forskningsoppgaver som er knyttet til Steiners livsverk og biografi. Som følge av økonomiske problemer har antall

medarbeidere i den senere tiden blitt redusert, og situasjonen i dag innebærer betydelige utfordringer med hensyn til nødvendig finansiering for å opprettholde de tidligere års drift.

En viktig tilleggsoppgave de senere årene har vært å stille materiale til rådighet for *eksterne* museer og utstillinger. Dette gjelder særlig Steiners kunstneriske verk, som er blitt gjenstand for en stadig stigende oppmerksomhet fra store internasjonale museers side. I forbindelse med markeringen av 150-årsdagen for Rudolf Steiners fødsel, ble det i 2011 holdt flere store utstillinger med hovedvekt på presentasjonen av Steiners kunstneriske arv, som ble meget godt besøkt og vakte en betydelig offentlig interesse. Dessuten har Nachlass ansvar for utstillinger i Haus Duldeck og tar hånd om arkivene også til andre personer, blant andre sveitseren Conrad Englert, som var formann i det norske antroposofiske selskapet mellom 1936 og 1945.

Forlagsdelen er nå utskilt fra Nachlass og organisert som et eget AS, hvor Nachlass ikke lenger har majoriteten. Forlagsdriften er således adskilt fra arkivdelen og har fått egne kontorer og salgskontorer i Basel. Nachlass drev tidligere en bokhandel i Haus Duldeck, som ble nedlagt i 2007.

Økonomien i Nachlass er som nevnt svært bekymringsfull. Inntektene har falt de siste årene som følge av redusert støtte. I 2011 hadde man kun 763 000 CHF i inntekt. Med en utgiftsside på 1 130 000 CHF ga dette et underskudd på 366 000 CHF – det sier seg selv at dette er en uholdbar situasjon. Den dårlige økonomien har medført relativt betydelige innskrenkninger med hensyn til personale, slik at arbeidet med å utgi de resterende bind i Rudolf Steiners samlede utgave dermed også blir sterkt forsinket.

3. Nærmere om utgivelsen av Rudolf Steiner GA

Det foreligger en omfattende katalog fra Rudolf Steiner Verlag på ikke mindre enn 144 sider (Gesamtverzeichnis, siste utgave 2012/13). Gesamtausgabe (GA) er delt i tre:

1. Bøker – Bind 1-45, hvorav bind 1-28 er bøker som ble utgitt mens Steiner levde. De videre

bindene er samlebind med først og fremst artikler av Steiner og brev.

2. Referat av offentlige foredrag – Bind 51-84.
3. Referat av medlemsforedrag – Bind 88-354.

GA består altså av 354 numre, men som det fremgår av numrene ovenfor er enkelte bind ennå ikke utgitt. Det er flere «hull» i nummereringen fra 1-354. På den annen side er flere enkeltnummer delt opp i flere bind, enten ved en oppdeling i forskjellige romertall (for eksempel I-III) eller i underbind som refererer seg til bokstaver (for eksempel a-c). Per i dag er det utgitt ca 350 bind, hvorav ca 150 titler også er kommet i pocketutgaver. I tillegg kommer en rekke enkeltutgivelser hvor bøkene består av tekstutdrag fra forskjellige bind i GA – som regel til bestemte temaer.

GA foreligger også i elektronisk form (HDD), som inkluderer ikke bare GA, men også de såkalte Beiträge zur Rudolf Steiner Gesamtausgabe, hefte 6-122. Den elektroniske utgaven gjør det mulig å søke på bestemte begreper, nøkkelord, navn, dato, steder etc., på tilsammen nærmere 100 000 trykksider, inklusive Beiträge. Prisen for hele utgaven er € 900. Det er således relativt rimelig å få en komplett tilgang til Steiners literære livsverk.

Ser man på salgshallene, viser det seg at det er pocketutgavene av Steiners grunnbøker som selger best. Først kommer *Hvordan når man til erkjennelse av de høyere verdener?*, deretter *Teosofi* og så *Frihetens filosofi*. Vi snakker imidlertid om et relativt beskjedent salg. Ingen av disse bøkene har et samlet salg på 3000 eksemplarer i året. På den annen side kan man si at dette ikke er dårlig, når man husker at førsteutgavene ble utgitt for ca 100 år siden. Det er ikke mange av de ikke-skjønnlitterære tyskspråklige forfattere født før 1900, som selger totalt over 50 000 eksemplarer per år på originalspråket.

4. Andre utgivelser på Rudolf Steiner Verlag

Som nevnt ovenfor, foreligger det en forlagskatalog som i detalj gir en oversikt over Rudolf Steiner Verlags utgivelser. Det er grunn til å fremheve den

Haus Duldeck, tegnet av Rudolf Steiner,
oppført 1915-16.

ovenfor nevnte skriftserien «Beiträge zur Rudolf Steiner Gesamtausgabe», i alt 122 hefter. Her finner man spesialartikler om Steiners livsverk, som representerer en spesielt verdifull sekundærlitteraturkilde.

Denne rekken er nylig fortsatt i en ny skriftserie «Archiv Magazin – Beiträge zur Rudolf Steiner Gesamtausgabe». Her utkom det et fyldig hefte på ca 170 sider som nr 1 i juni 2012.

En annen serie fra Rudolf Steiner Verlag er de såkalte «Rudolf Steiner Studien/Monographien», hvor det hittil er utgitt 12 bind om bestemte antroposofiske temaer, blant annet om Rudolf Steiner og Nietzsche-arkivet, Steiner som esoterisk lærer, Steiners mysteriedramaer etc.

En tredje skriftserie er den såkalte «Quellentexte für die Wissenschaften», som omhandler antroposofisk medisin, pedagogikk og juss. For å orientere seg i den nærmest ufattelige mengden skrifter Steiner etterlot seg er det utgitt egne registerbind – både to tykke saksregisterbind og et personregisterbind. Den siste utgaven er fra 1998 og således moden for revisjon. I tillegg foreligger det en rekke utgivelser knyttet til Steiners kunstneriske arv: praktutgaver om Rudolf Steiners malerier, grafiske arbeider og skulpturer («Das graphische Werk», «Das malerische Werk» og «Das plastische Werk»). Det er planlagt ytterligere to bind om henholdsvis Rudolf Steiners tegninger og hans bidrag til arkitektur.

5. Dagens situasjon

I de siste par årene har det dessverre pågått en hard strid innad i Nachlass. Det har vært et motsetningsforhold mellom styret på den ene siden og den administrative leder, Walter Kugler, på

den andre. Striden endte med at Walter Kugler sa opp sin stilling og sluttet i Nachlass 64 år gammel, ett år før vanlig pensjonsalder. Som ny leder av arkivet er fra 1. oktober 2012 utnevnt David Marc Hoffmann, som har en omfattende litterær erfaring, bl.a. som mangeårig leder av Schwabe Verlag i Basel og gjennom sitt doktorgradsarbeide om Nietzsche. Han har også tidligere arbeidet i Nachlass og utga i 1993 en bok i serien «Rudolf Steiner Studien» med tittelen *Rudolf Steiner und das Nietzsche-archiv*.

Det er å håpe at man nå har lagt de interne strider bak seg, slik at Nachlass kan konsentrere seg om det som er foreningens hovedoppgave: Utgivelse av Steiners litterære og kunstneriske arv. Per i dag er det fremdels minst 40 – muligens så mange som 50 bind – som ikke er offentliggjort.

I det følgende skal vi gi en oversikt over dem som nå er under planlegging:

*Dr. Walter Kugler, mangedårig leder av
Rudolf Steiner Nachlassverwaltung.*

- A. De tre bindene GA 244-246 refererer seg til perioden 1902-1913, hvor Steiner var generalsekretær i den tyske seksjon av Teosofisk Samfunn:
1. GA 244 – Zur Geschichte der Deutschen Sektion der Theosophischen Gesellschaft I. Anfänge
  2. GA 245 – Zur Geschichte der Deutschen Sektion der Theosophischen Gesellschaft II. Blütezeit
  3. GA 246 – Zur Geschichte der Deutschen Sektion der Theosophischen Gesellschaft III. Konflikt mit der Zentrale
- B. De neste tre bindene – GA 247-249 – refererer seg til perioden 1913-1923. Antroposofisk Selskap ble stiftet i begynnelsen av 1913, etter Steiners brudd med Teosofisk Samfunn:
1. GA 247 – Zur Geschichte der Anthroposophischen Gesellschaft I. Der Entschluss zur Selbstständigkeit
  2. GA 248 – Zur Geschichte der Anthroposophischen Gesellschaft II. Beeinträchtigung in der Kriegszeit
  3. GA 249 – Zur Geschichte der Anthroposophischen Gesellschaft III. Niedergang in der Nachkriegszeit
- C. De tre følgende bindene er alle viet antroposofenes hovedkvarter i Dornach, og omhandler det første Goetheanum, som brant nyttårsaften 1922, og forberedelsene til byggingen av det annet Goetheanum:
1. GA 250 – Zur Geschichte des Bauvereins I. Ein eigener Mysterienbau als Ziel
  2. GA 251 – Zur Geschichte des Bauvereins II. Die Errichtung des ersten Goetheanums
  3. GA 252 – Zur Geschichte des Bauvereins III. Zerstörung und Schritte zum Wiederaufbau
- (GA 253 og 254 er allerede utgitt.)
- D. Følgende bind behandler historikken til Antroposofisk Selskap i årene før Steiners død.
1. GA 255a – Auswege aus der Kriegskatastrophe. Die Idee der Dreigliederung des sozialen Organismus. (255b er utgitt.)
  2. GA 255c – Zur Geschichte der Dreigliederungsbewegung I. Der Bund für Dreigliederung in Deutschland
  3. GA 255d – Zur Geschichte der Dreigliederungsbewegung II. Der Schweizer Bund für Dreigliederung. Der Bund für Anthroposophische Hochschularbeit.
- E. Det er planlagt ytterligere tre bind som tar for seg historikken til spesielle praktiske sider ved den virksomhet som hadde sitt utspring i Antroposofisk Selskap:
1. GA 256a – Wege zur Finanzierung des Geisteslebens. Die Treuhandgesellschaft des Goetheanum. Die Verwaltungsgesellschaft für das Goetheanum. Der Waldorfschulverein
  2. GA 256b – Praktische Assoziationsversuche in der Wirtschaft I. Die Futurum AG. Die Internationale Laboratorien AG
  3. GA 256b – Praktische Assoziationsversuche

in der Wirtschaft II. Der Kommende Tag AG.
Die Uhlandshöhe AG

Som man ser er det planlagt ikke mindre enn 15 bind, som alle har referanse til historikken til Antroposofisk Selskap og tilknyttede aktiviteter.

F. I tillegg til disse 15 tilleggsbind er det ytterligere 5 bind som behandler Steiners arbeid for samfunnets tregrening – den såkalte Dreigliederung-bevegelsen:

1. GA 24c – Zur Geschichte der Dreigliederungsbewegung
2. GA 331b – Kulturräte und Sozialisierung. Räteorganisation im Sinne der sozialen Dreigliederung I (bisher GA 331)
3. GA 336a – Bausteine für ein freies Geistesleben
4. GA 336b – Fragen der Zeit und anthroposophische Geisterkenntnis I
5. GA 336c – Fragen der Zeit und anthroposophische Geisterkenntnis II

For en nærmere redegjørelse om disse bindene og de 15 bindene om selskapshistorikk henvises til ovenfor nevnte arkivmagasin nr 1/2012. På side 146 er det inntatt en artikkel av Alexander Lüscher med tittelen «Die Bandreihe zur ‹Gesellschaftsgeschichte› und zur ‹sozialen Dreigliederung›. Zum Stand der Rudolf Steiner Gesamtausgabe».

G. I tillegg til disse 15 pluss 5 bindene som er oppført ovenfor, har det også i andre sammenhenger blitt bekjentgjort at det arbeides med følgende titler:

1. GA 68 – Öffentliche foredrag i forskjellige land
2. GA 69b – Erkennelse og udødelighet
3. GA 69c – Ny Kristus-erfaring
4. GA 80 – Foredrag i Holland
5. GA 80a – Antroposofi og sivilisasjonsspørsmål
6. GA 87 – Foredrag om Kristendommen som mystisk kjensgjerning
7. GA 90 – Foredrag for medlemmer i perioden 1904/1905

8. GA 91 – Foredrag i perioden 1903/1904
9. GA 117a – Foredrag i Stockholm 3.-5. januar 1910
10. GA 288-90 – Foredrag om Goetheanum med illustrasjoner.

Det er sannsynlig at denne foreløpige plan ikke blir fulgt i alle sine detaljer. Oversikten gir imidlertid en foreløpig redegjørelse for hvilke av bindene hvor arbeidet er kommet lengst. – Parallelt med nye utgaver arbeides det også fortløpende med revisjon og utvidelse av bind som tidligere er utgitt og som enten er utsolgt, eller som man har fått supplerende materiale til.

Den viktigste nyutgivelsen er utvilsomt en utvidet utgave av Steiners brev. Steiners brev er inntatt i GA 38-39, men denne utgaven er på langt nær komplett. Disse bindene dekker også bare en del av Steiners utgående korrespondanse og omfatter ikke brev *til* Steiner. I sammenheng med den stadig stigende interessen for Steiners biografi og livsverk hadde det vært svært verdifullt om det kunne komme en ny, revidert og ajourført utgave av brevene.

6. Avsluttende bemerkninger

Ovenfor er det ved flere anledninger påpekt at den økonomiske situasjonen ved Rudolf Steiner Nachlassverwaltung er bekymringsfull. Har man ingen penger, blir det heller ingen virksomhet. Det burde være et felles antroposofisk internasjonalt anliggende å styrke virksomheten i Nachlass. I dag har Nachlass ikke større budsjett enn en midtels stor norsk steinerbarnehage. Dette er direkte uholdbart, og illustrerer det som etter min mening er et av de store problemene i den antroposofiske bevegelse: Hvordan kan man forvente vekst og økt offentlig interesse når enkeltmedlemmene og de praktiske institusjonene til de grader misligholder støtte til dem som bærer de sentrale fellesantroposofiske oppgavene?

Det hadde vært glimrende om man i Norge kunne danne en krets av medlemmer og institusjoner som i fellesskap tok ansvar for utgivelsen av i alle fall ett av de resterende ca 50 bind i GA. Ω